

สามประสานการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมโดยชุมชนปกากะญอ จังหวัดแม่ฮ่องสอน

Three Coordinate of Skaw Karen Community Based Cultural Tourism in Mae Hong Son Province

ณัฐรัชช์ สาระหงษ์*

Natcharach Sarahongsa

มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์

Nakhon Sawan Rajabhat University

*natcharach01@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาศักยภาพทางวัฒนธรรมของชาวปกากะญอในจังหวัดแม่ฮ่องสอน 2) ศึกษาพฤติกรรมการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมโดยชุมชนปกากะญอ ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้การเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ การสังเกตและการสนทนากลุ่มในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนจำนวน 6 หมู่บ้าน ผลการวิจัยพบว่า

1) ศักยภาพทางวัฒนธรรมของชาวปกากะญอในจังหวัดแม่ฮ่องสอนที่ยังคงมีการสืบทอดในชุมชนนั้นตอบสนองความต้องการดำรงชีวิตบนพื้นฐานของปัจจัยสี่ การสร้างความมั่นคงของกลุ่มสังคม และการปรับตัวเข้ากับธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อม

2) ความสำเร็จของการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมโดยชุมชนปกากะญอในจังหวัดแม่ฮ่องสอน เกิดจากการที่ชุมชน องค์กรเอกชนซึ่งไม่แสวงหาผลกำไรและภาคธุรกิจท่องเที่ยว มีความเข้าใจหลักการพัฒนาคุณภาพชีวิต สามารถประสานการจัดการความรู้ ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมในชุมชน เข้ากับการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน และการท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบต่ออย่างกลมกลืนตามบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนนั้น โดยมีเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นศูนย์กลางการถ่ายทอดและจัดการองค์ความรู้ การที่ชุมชนใหม่ซึ่งมีศักยภาพทางวัฒนธรรมเข้าร่วมเครือข่าย ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชนเก่ากับใหม่ในลักษณะของพี่เลี้ยงและเครือข่าย หมู่บ้านที่ดำเนินการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนมาแต่เริ่มจะมีความสามารถในการจัดการวัฒนธรรมชุมชนอย่างชัดเจน ขณะที่กลุ่มชุมชนใหม่จะเรียนรู้จากชุมชนเดิม พัฒนาการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมโดยชุมชนให้เป็นไปตามหลักของการพัฒนา โดยไม่มุ่งหวังปริมาณรายได้จากการท่องเที่ยวเป็นหลัก

คำสำคัญ : กะเหรี่ยง ปกากะญอ วัฒนธรรม การท่องเที่ยวโดยชุมชน การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

Abstract

This study was a qualitative study aiming 1) to investigate cultural the potential of the Skaw Karen in Mae Hong Son province, and 2) to examine dynamics of cultural tourism management by the Skaw Karen community in Mae Hong Son province. Data was collected from both documents and field studies by observations and group discussions in 6 villages in Mae Hong Son province.

The results showed that Skaw Karen's cultural potential in Mae Hong Son province, it revealed that preserved their cultural potential by maintaining four basic needs, establish the community's stability and cultural ecology.

The success of Skaw Karen community based cultural tourism management in Mae Hong Son province caused by the NGO and the tourism sector that understands the principles to develop the quality of life. They can coordinate the knowledge management, wisdom and culture to integrate community based tourism and responsible tourism management in a harmonious way in the context of the cultures and communities. The Mae Hong Son community tourism network is the hub for knowledge transfer and management. The new cultural potential community joins the network to exchange of learning between old and new communities in the manner of mentors and kinship. Beginning communities that conduct community-based tourism management is to be more capable of managing community cultures. While the new community will learn from the old community to develop community-based cultural tourism management in accordance with the principles of development without looking at the amount of income from tourism.

Keywords : Skaw Karen, Pgaz K'Nyau, cultural, community based tourism, cultural tourism

บทนำ

การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-based Tourism) เป็นการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรมกำหนดทิศทางโดยชุมชน จัดการโดยชุมชน เพื่อชุมชนและชุมชน มีบทบาทเป็นเจ้าของมีสิทธิในการจัดการดูแลเพื่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน (Suansri, P., 2003, p.14) เกิดจากการที่กระแสการท่องเที่ยวเปลี่ยนแปลงจากการปรับตัวของระบบการท่องเที่ยวตามประเพณีนิยม (Conventional Tourism) ไปสู่การท่องเที่ยวทางเลือกซึ่งการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ กำลังเป็นที่นิยมและมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น การท่องเที่ยวทางเลือกที่แพร่หลายที่สุดคือ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) และเมื่อเกิดกระแสท้องถิ่นนิยมขึ้นรัฐบาลจึงหันมาส่งเสริมการท่องเที่ยวท้องถิ่นที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวและทรัพยากรเพื่อประโยชน์สูงสุดของชุมชนท้องถิ่นจนเกิดรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวชุมชน (Community Tourism) (Sarabol, S., 2003, p.11)

เมื่อการท่องเที่ยวถูกนำมาใช้เป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจอย่างเร่งด่วน และมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐหลายแห่งจึงพยายามดึงการท่องเที่ยวเข้าไปไว้ในแผนพัฒนาท้องถิ่นเพื่อรองรับอัตราการขยายตัวของนักท่องเที่ยวตามนโยบายของรัฐบาลในการพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยว แต่การขาดฐานข้อมูลที่จำเป็นในการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวอย่างมีประสิทธิภาพ ขาดการพิจารณาถึงความเข้าใจของคนในชุมชน ความเหมาะสม ความเป็นไปได้และความพร้อมของท้องถิ่นในการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยว ประกอบกับการสร้างสิ่งที่เป็นรูปธรรมเพื่อใช้ตอบตัวชี้วัดในการปฏิบัติงานตามแผนยุทธศาสตร์กระทรวงและนโยบายการท่องเที่ยว แต่ไม่ตอบสนองความต้องการพื้นฐานและความจำเป็นของประชาชนในพื้นที่อย่างแท้จริง หรือการลงทุนจากนักลงทุนภายนอกในรูปแบบของธุรกิจที่ชุมชนไม่มีส่วนร่วม โดยมุ่งไปที่ผลประโยชน์ทางธุรกิจ การท่องเที่ยวแต่เพียงอย่างเดียว ทำให้การส่งเสริมการท่องเที่ยวยังคงมีลักษณะเป็นการท่องเที่ยวไปตามกระแส เกิดผลกระทบต่อชุมชนและสิ่งแวดล้อม จนบางครั้งนำไปสู่ความขัดแย้งและแตกแยกภายในชุมชนได้ เช่น เมื่อเอ่ยถึง “กะเหรี่ยง” คนทั่วไปจะนึกถึงกลุ่มชาติพันธุ์ซึ่งมีลักษณะโดดเด่นคือ ผู้หญิงจะสวมหัวทงเหลืองรอบคอจนดูเหมือนมีลาคอที่ยาวกว่าคนทั่วไปและมักถูกเรียกว่า กะเหรี่ยงคอยาว โดยไม่เข้าใจว่ากะเหรี่ยงที่แท้จริงเป็นใคร มีวิถีชีวิตเช่นไร ทำให้การจัดการท่องเที่ยวในชุมชนเป็นเพียงการเดินทางเข้าไปดูบ้านเรือน ภูมิประเทศ และชื่อของที่ระลึกเท่านั้น การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่เป็นอยู่จึงมักเป็นการสร้างรูปแบบของการแสดงทางวัฒนธรรมให้นักท่องเที่ยวได้ชมมากกว่าที่จะได้เรียนรู้วัฒนธรรมที่แท้จริงของชุมชนนั้นๆ

โดยที่ผู้วิจัยเห็นถึงความสำคัญและการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมชุมชนอันเนื่องมาจากการท่องเที่ยว จึงสนใจที่จะทำการศึกษาเรื่องศักยภาพทางวัฒนธรรมของชาวปกากะญอ: พลวัตการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมโดยชุมชน จังหวัดแม่ฮ่องสอน ในหมู่บ้านที่มีการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมโดยชุมชนจำนวน 6 หมู่บ้านได้แก่ บ้านห้วยฮี้ บ้านห้วยตองก้อ บ้านห้วยแก้วบน ในเขตอำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน บ้านห้วยหอม ในเขตอำเภอแม่ลาน้อย บ้านพะมะลอ ในเขตอำเภอแม่สะเรียง และบ้านเมืองแพม ในเขตอำเภอปางมะผ้า เพื่อให้ทราบปรากฏการณ์ของการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมโดยชุมชนที่เป็นอยู่และการเปลี่ยนแปลงทางสังคมซึ่งมีผลกระทบต่อกระบวนการคิด การพัฒนาคุณภาพชีวิต และศักยภาพชุมชน การอนุรักษ์ พื้นฟูและถ่ายทอดวัฒนธรรมโดยชาวปกากะญอเอง รวมถึงเป็นตัวอย่างของการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมโดยชุมชนต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาศักยภาพทางวัฒนธรรมของชาวปกากะญอในจังหวัดแม่ฮ่องสอน
2. ศึกษาพลวัตการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมโดยชุมชนปกากะญอ ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน

ประโยชน์ที่ได้รับ

1. มีข้อมูลศักยภาพทางวัฒนธรรมของชาวปกากะญอ ที่สามารถสร้างการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้เป็นที่ยอมรับและเข้าใจของนักท่องเที่ยวและผู้คนนอกวัฒนธรรม
2. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาและการส่งเสริมการท่องเที่ยวสามารถนำผลการวิจัยไปใช้เป็นกรอบแนวทางในการหนุนเสริมการพัฒนาการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมโดยชุมชนได้อย่างเป็น

รูปธรรมมากขึ้น มีเครื่องมือสำหรับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนที่เหมาะสมกับภูมิสังคมของแต่ละชุมชน

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพผู้วิจัยใช้เครื่องมือในการวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูล การจัดกระทำและการวิเคราะห์ข้อมูล และผลการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

1. ระยะก่อนการวิจัย เป็นช่วงของการศึกษาวัฒนธรรมชุมชนของชาวปกากะญอ ใช้การเข้าถึงข้อมูลด้วยวิธี Snow Ball โดยการค้นหาผู้ให้ข้อมูลคนแรกและให้แนะนำผู้ให้ข้อมูลคนต่อไป (Suthinarakorn, W., 2013, p.24) โดยเดินทางเข้าสู่พื้นที่วิจัยในฐานะนักท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดความคุ้นเคยและเป็นกันเองเสียก่อน พร้อมกับการจดบันทึกข้อมูลเบื้องต้นสำหรับนำไปใช้วิเคราะห์ความเหมาะสมในการเลือกผู้รู้ (Key-Informant) และผู้ปฏิบัติ (Casual Informant)

2. ระยะเก็บข้อมูล เพื่อศึกษาศักยภาพทางวัฒนธรรมของชาวปกากะญอทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ ศักยภาพทางวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตบนพื้นฐานของปัจจัยสี่ การสร้างความมั่นคงของกลุ่มสังคมและนิเวศวัฒนธรรม โดยการใช้การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างเพื่อตรวจสอบความชัดเจนและการคงอยู่ของภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของแต่ละหมู่บ้าน จากนั้นจึงใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมสำหรับสร้างประเด็นในการสัมภาษณ์ชนิดมีโครงสร้าง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นปรากฏการณ์ของศักยภาพทางวัฒนธรรมในชุมชนนั้น

3. ระยะประมวลผลและสรุปงาน เป็นการศึกษาการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมโดยชุมชนปกากะญอ ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยการใช้การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ซึ่งผู้เข้าร่วมการสนทนาจากกลุ่มตัวอย่างทั้ง 3 กลุ่ม เพื่อสังเคราะห์ศักยภาพทางวัฒนธรรมของชาวปกากะญอ และการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมโดยชุมชนปกากะญอที่เหมาะสมกับบริบทพื้นที่และการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ได้แก่ ผู้ที่อยู่อาศัย ปฏิบัติงาน มีประสบการณ์ในด้านวัฒนธรรมหรือด้านการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมโดยชุมชนในเขตภาคเหนือ และเลือกกลุ่มตัวอย่างด้วยวิธีสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง โดยกลุ่มผู้รู้เป็นบุคคลที่จะให้ข้อมูลเชิงลึก ที่เกี่ยวเนื่องกับศักยภาพทางวัฒนธรรมของชาวปกากะญอและเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน จำนวน 4 คน กลุ่มผู้ปฏิบัติเป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถในการปฏิบัติกิจกรรมทางวัฒนธรรมในหมู่บ้านปกากะญอ หรือผู้จัดการท่องเที่ยวในชุมชนจำนวน 12 คน และกลุ่มผู้เกี่ยวข้องทั่วไปได้แก่ มัคคุเทศก์ซึ่งไม่ได้เป็นผู้จัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมหรือจัดการท่องเที่ยวในชุมชน และนักท่องเที่ยวที่เคยเดินทางไปหมู่บ้านเป้าหมายจำนวน 4 คน

เครื่องมือในการวิจัย ประกอบด้วย

1. แบบบันทึกศักยภาพทางวัฒนธรรม แบบสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมและแบบสังเกตแบบมีส่วนร่วมใช้ในการจดบันทึกข้อมูลขั้นต้นและปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องกับศักยภาพทางวัฒนธรรม

2. แบบสัมภาษณ์ชนิดไม่มีโครงสร้างและแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างสำหรับกลุ่มตัวอย่าง ทั้ง 3 กลุ่ม ซึ่งจะมีความแตกต่างกันตามจุดมุ่งหมายของการวิจัย โดยแบบสัมภาษณ์นี้ออกแบบจาก การประมวลข้อมูลที่ได้จากการสังเกตแบบมีส่วนร่วม

3. แบบบันทึกการสนทนากลุ่ม ใช้ในการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลศักยภาพทางวัฒนธรรม และการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมโดยชุมชนของหมู่บ้านเป้าหมาย

4. กล้องบันทึกภาพนิ่งและภาพเคลื่อนไหว เครื่องบันทึกเสียง

การวิเคราะห์ข้อมูล

หลังจากเก็บรวบรวมข้อมูลมาแล้ว ผู้วิจัยได้ทำการจัดระเบียบข้อมูลโดยการแปลงข้อมูลภาพ และเสียงเป็นเอกสาร จัดระเบียบข้อมูลที่ได้จากการบันทึกให้เป็นระบบด้วยการแบ่งประเภทของข้อมูล แยกเป็นเรื่องๆ คัดสรรว่าข้อมูลใดมีความหมายตรงประเด็นที่ต้องการวิเคราะห์เรียกว่า การใส่รหัสข้อมูล หรือการทำดัชนีข้อมูล (Chantavanich, S., 2006, pp.45–47) แล้วเทียบเคียงกับผลการวิจัยของผู้วิจัย ท่านอื่นที่ได้เคยศึกษาวิจัยตามแนวทางของการวิจัยเชิงปรากฏการณ์มาก่อนหน้านี้ว่ามีความสอดคล้อง และแตกต่างกันอย่างไรในประเด็นใดบ้าง จากนั้นจึงหาข้อสรุป ติความและตรวจสอบความถูกต้องตรง ประเด็นของผลการวิจัย โดยจะอธิบายข้อค้นพบในเรื่องศักยภาพทางวัฒนธรรมและลักษณะของการจัดการ ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในชุมชนปกากะญอที่จัดการท่องเที่ยวด้วยตนเอง การนำเสนอผลการวิเคราะห์ ข้อมูล เป็นการนำเสนอผลที่ได้จากด้วยการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) โดยเน้น ความถูกต้องรัดกุม ชัดเจน มีความต่อเนื่องเชื่อมโยงโดยหลักเหตุผล และเน้นประเด็นที่สำคัญ

ผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้พบว่า ชุมชนปกากะญอเป้าหมายทั้ง 6 แห่ง ซึ่งมีการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม โดยชุมชนมีศักยภาพทางวัฒนธรรมในด้านต่างๆ ทั้งที่ยังคงเดิมและปรับเปลี่ยนเข้ากับการเปลี่ยนแปลงของ สังคมภายนอก ดังนี้

1. ศักยภาพทางวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตบนพื้นฐานของปัจจัยสี่ สามารถจำแนกได้ดังนี้

1.1 ที่อยู่อาศัย เริ่มมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบและวัสดุตามสมัยนิยมมากขึ้น จากเดิมที่ใช้ไม้ เนื้อแข็งเพื่อทำโครง ใช้ไม้ไผ่สำหรับทำไม้คร่าว ไม้ฝา ไม้พื้น โครงหลังคา ส่วนหลังคาใช้วัสดุที่หาได้จาก ธรรมชาติ เช่น ใบตองตึง ใบตองก้อหรือแฝก ไปเป็นเป็นวัสดุที่มีความมั่นคงแข็งแรงมากยิ่งขึ้น แต่บางหมู่บ้านก็ยังคงรักษาบ้านเก่าซึ่งเป็นบ้านยกพื้น มีชานบ้าน พื้นบ้านและฝ้ายบ้านทำจากไม้ หลังคา จะมุงด้วยใบไม้ที่อยู่ในบริเวณนั้นไว้โดยไม้ร้อยถอน

1.2 เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม มีความแตกต่างและจุดเด่นของลวดลายผ้าที่ต่างกันอย่างชัดเจน มีการ พัฒนาลายผ้าทอให้ทันสมัยขึ้น มีการแปรรูปเป็นสินค้าเพื่อการใช้งานประเภทอื่นตามความต้องการของผู้ซื้อ โดยยังคงเน้นการทอผ้าแบบดั้งเดิม ทั้งการย้อมสีธรรมชาติ การปักผ้าด้วยเส้นใยฝ้ายและลูกเดือย หญิงสาวที่ยังไม่แต่งงานจะใส่ชุดทอด้วยมือทรงกระสอบสีขาวเรียกว่า “เซวา” (หมายถึง สาวพรหมจรรย์) ยาวกรอมถึงเท้า โดยจะใส่ตั้งแต่เด็กจนถึงวันแต่งงานถึงจะเปลี่ยนเป็นชุดสำหรับหญิงที่แต่งงานแล้ว โดยจะสวมผ้าชิ้นยาวกับเสื้อรูปทรงกระสอบ ตัวสั้นเลยเอว คอเสื้อเป็นรูปตัววี แขนในตัว สั้นเลยไหล่

มานิดหน่อย ประดับด้วยลูกเต๋อยเรียกว่า “เซเบ๊ะ” ส่วนเสื่อที่มีลวดลายสีสนทัวไปแต่ไม่ได้ประดับด้วยลูกเต๋อยเรียกว่า “เซกิ” การประดิษฐ์ลวดลายและการใช้สีสนทัวต่างๆ คิดค้นขึ้นมาแทนสิ่งที่เห็นอยู่รอบตัว เช่น นำเม็ดลูกเต๋อยมาเรียงกัน 2 เม็ด หมายถึงรอยเท้าสุนัข หรือการปักไขว้ด้วยด้ายสีแดงเป็นรัศมี หมายถึง พระอาทิตย์ เป็นต้น

1.3 อาหารของชาวปกากะญอนั้นมีความสัมพันธ์กับระบบนิเวศรอบชุมชน การสืบทอดภูมิปัญญาในการทำไร่หมุนเวียนในหมู่บ้านซึ่งอยู่ห่างไกล การเดินทางติดต่อกับภายนอกเป็นไปด้วยความยากลำบาก ทำให้ชุมชนยังคงรักษาความหลากหลายทางพืชพันธุ์ที่สามารถนำมาใช้เป็นอาหารได้หลากหลายชนิดตามฤดูกาล ขณะที่หมู่บ้านซึ่งสามารถเดินทางเข้าออกได้สะดวกกว่า เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงจากการซื้อวัตถุดิบจากในตัวอำเภอหรือรถจำหน่ายอาหารซึ่งเข้าไปบริการตามหมู่บ้านมากขึ้น มีการปรับเปลี่ยนวัตถุดิบที่นำมาใช้ทำอาหารมากกว่า

1.4 ยารักษาโรค องค์ความรู้เกี่ยวกับพืชพรรณที่มีประโยชน์ในการรักษาอาการเจ็บป่วยและโทษของพืชบางชนิดที่ต้องหลีกเลี่ยง จะมีการถ่ายทอดสู่ลูกหลานโดยผ่านการปฏิบัติและใช้จริงในชีวิตประจำวัน เช่น การปรุงเป็นยารักษาโรคภัยไข้เจ็บ หรือนำมาต้มดื่มเพื่อบำรุงร่างกาย แต่จากการที่เด็กรุ่นใหม่ซึ่งต้องออกไปเรียนหรือทำงานนอกหมู่บ้านหันไปให้ความสำคัญกับการรักษาด้วยยาแผนปัจจุบันมากกว่าเนื่องจากได้ผลเร็วกว่า ไม่ยุ่งยากในการจัดหาและการรักษา ทำให้องค์ความรู้ด้านสมุนไพรในบางพื้นที่เริ่มหดหายหรือลดน้อยลงตามไปด้วย

2. ศักยภาพทางวัฒนธรรมในการสร้างความมั่นคงของกลุ่มสังคม ได้แก่ ดนตรี การละเล่น การแสดง ข้าวของเครื่องใช้ในงานประเพณีหรือการประกอบพิธีกรรม ข้อห้ามข้อปฏิบัติในสังคมซึ่งมีที่มาจากค่านิยม ความเชื่อและศาสนานั้น แม้ว่าชาวปกากะญอจะเริ่มเปลี่ยนมานับถือศาสนาพุทธและศาสนาคริสต์ ยอมรับในความเชื่อและพิธีกรรมของศาสนาที่รับเข้าไปใหม่ก็ตาม แต่ยังคงมีความเชื่อเกี่ยวกับภูตผีและวิญญาณไว้โดยการปรับปรนความเชื่อเดิมให้เข้ากับความเชื่อใหม่ที่ถูกละทอดทางศาสนาสังเกตได้จากการที่แต่ละหมู่บ้านจะมีผู้นำทางวิญญาณ (ฮี-โซ่) เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อเดิมอีกส่วนหนึ่งด้วย

วัฒนธรรมหนึ่งที่ยังคงไม่เปลี่ยนแปลงในชุมชนปกากะญอคือ ความสัมพันธ์ในครอบครัว โดยที่ครอบครัวปกากะญอนับถือญาติฝ่ายแม่ เมื่อแต่งงานแล้วฝ่ายชายต้องไปอยู่บ้านฝ่ายหญิง นับถือญาติทางฝ่ายหญิง ในครอบครัวจึงมีครอบครัวของลูกสาวและลูกเขยอยู่อีกครอบครัวหนึ่ง จนกระทั่ง 1 ปีผ่านไปหรือหากน้องสาวแต่งงาน ครอบครัวพี่สาวจึงจะแยกออกไปสร้างบ้านอยู่ใกล้ๆ แต่สำหรับลูกสาวคนสุดท้ายจะต้องอยู่กับพ่อแม่ตลอดไปแม่จะแต่งงานแล้วก็ตาม ดังนั้นลูกสาวคนสุดท้ายจึงได้รับมรดก เช่น ที่นาและวัวควายมากกว่าพี่น้องคนอื่น หากครอบครัวใดที่ไม่มีลูกสาว ลูกชายก็จะทำหน้าที่แทน

3. ศักยภาพทางวัฒนธรรมในการปรับตัวเข้ากับธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมหรือนิเวศวัฒนธรรมคือ ความสามารถในการปรับตัวหรือประดิษฐ์คิดค้นเครื่องมือ เครื่องใช้ รูปแบบที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่มให้เข้ากับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัว ซึ่งทุกหมู่บ้านล้วนมีภูมิปัญญาและวิธีการจัดการทรัพยากรได้อย่างเหมาะสมกับบริบทพื้นที่ มีการกำหนดเขตป่าอย่างชัดเจนเพื่อการใช้ประโยชน์ร่วมกันและกันพื้นที่ให้เป็นป่าอนุรักษ์ มีการจัดการพื้นที่ทำกินในระบบไร่หมุนเวียน การรักษาต้นไม้ใหญ่เพื่อให้ร่มเงา เมื่อวิถีการดำรงชีวิตยังคงเป็นไปในวิถีเกษตรกรรมเช่นที่ผ่านมา ชาวบ้านในชุมชนที่ตั้งอยู่

ห่างไกลตัวเมือง หรือเส้นทางเข้าสู่หมู่บ้านไม่สะดวกสบาย ก็จะมีวิธีจัดการเครื่องมือทำมาหากินบางประเภท ให้เหมาะสมกับพื้นที่และภูมิประเทศด้วยตนเอง เช่นมีการตีมีดใช้เอง การจักสานเครื่องใช้จากไม้ไผ่ เป็นต้น

4. พลวัตการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมโดยชุมชนปกากะญอในจังหวัดแม่ฮ่องสอน
มีรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมโดยชุมชนที่แตกต่างกัน 3 รูปแบบ คือ

4.1 การจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมโดยชุมชนในระดับแนวหน้า ได้แก่ การจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมโดยชุมชนของบ้านห้วยฮี้และบ้านห้วยตองก้อ ชาวบ้านมีความเข้าใจในความมุ่งหมายของการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมว่าเพื่อเป็นการสื่อความหมาย มากกว่าผลประโยชน์ที่เป็นตัวเงิน มีกระบวนการอบรมความรู้ ฝึกฝนและดำเนินการตามแนวทางของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างต่อเนื่อง มีการปรับเปลี่ยนแนวคิด กฎระเบียบในการจัดการท่องเที่ยวให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม แต่ยังคงอัตลักษณ์ความเป็นตัวตนของชุมชนไว้ เนื่องจากเป็นชุมชนที่มีการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนมาเป็นเวลานาน ได้รับการสนับสนุนจากสถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน (CBT-I) และบริษัททัวร์เมิงไตซึ่งเป็นผู้ประกอบธุรกิจนำเที่ยวที่มีความเข้าใจในการพัฒนาคุณภาพชีวิตโดยใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือ

4.2 พลวัตการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมโดยชุมชนในระดับกำลังพัฒนา ได้แก่ การจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมโดยชุมชนของบ้านเมืองแพมและบ้านห้วยแก้วบน มีการฟื้นตัวรวมกลุ่มกันเพื่อจัดการท่องเที่ยวในหมู่บ้านอีกครั้งหนึ่งหลังจากเคยผ่านประสบการณ์และมีรายได้จากการนำเที่ยวมาก่อนในฐานะลูกหาบและผู้นำทางท้องถิ่นกระทั่งการท่องเที่ยวหยุดไป เมื่อสถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชนร่วมกับวิทยาลัยชุมชนแม่ฮ่องสอน และบริษัททัวร์เมิงไตในฐานะองค์กรพี่เลี้ยงเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตได้จัดอบรมและทดลองฝึกกระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนแก่ชาวบ้านที่สนใจเข้าร่วม ทำให้ชาวบ้านรวมตัวกันเป็นกลุ่มต่างๆ เช่นกลุ่มทอผ้า กลุ่มโฮมสเตย์ กลุ่มมัคคุเทศก์ท้องถิ่น กลุ่มสมุนไพร เป็นต้น จากนั้นได้เข้าร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนอื่นที่มีการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน แล้วนำมาปรับปรุงวิธีการในการจัดการกลุ่ม รวมถึงมีการนำเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารเข้ามาช่วยในการประชาสัมพันธ์ เผยแพร่ความรู้ ความเข้าใจศักยภาพทางวัฒนธรรมของชุมชนแก่บุคคลภายนอก การจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมโดยชุมชนจึงเริ่มมีแนวทางที่ชัดเจน มีความยืดหยุ่นพร้อมจะปรับปรุงเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนและชุมชนได้ไม่ยาก

4.3 พลวัตการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมโดยชุมชนในระดับก่อตัว เกิดขึ้นกับการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านห้วยหอมและบ้านพะมอลอ โดยที่ทั้งสองหมู่บ้านมีศักยภาพทางวัฒนธรรมที่โดดเด่นในเรื่องของผ้าทอ ที่ผ่านมามีหน่วยงานภาครัฐจะสร้างภาพโฆษณาเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว โดยการส่งเสริมเฉพาะเรื่องผ้าทอ มุ่งเน้นแต่เม็ดเงินจากการขายสินค้า แต่ขาดความชัดเจนในการศึกษาและจัดการศักยภาพทางวัฒนธรรมด้านอื่นที่มีอยู่ ทำให้ชาวบ้านไม่เข้าใจในกระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน และการมีส่วนร่วมภายในหมู่บ้าน กระบวนการจัดการท่องเที่ยวที่หน่วยงานภาครัฐเข้ามาสนับสนุนนอกจากจะไม่ประสบผลสำเร็จแล้วยังก่อให้เกิดความแตกแยกภายในชุมชนตามมาด้วย ทำให้ชาวบ้านเริ่มที่จะไม่สนใจการท่องเที่ยว แต่ยังคงมีความต้องการที่จะรักษามรดกทางวัฒนธรรมอันได้แก่ผ้าทอลวดลายแบบเดิมได้ และลวดลายประยุกต์เพื่อแปรรูปเป็นสินค้าชนิดอื่นตามความต้องการของลูกค้า ต่อมาเมื่อสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดแม่ฮ่องสอนร่วมกับเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน

จังหวัดแม่ฮ่องสอนเข้าไปจัดกระบวนการเรื่องการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมโดยชุมชนซึ่งตั้งอยู่บนหลักการของความร่วมมือและการตัดสินใจของชาวบ้านเอง ทำให้มีกระบวนการจัดการท่องเที่ยวขึ้นใหม่ตามหลักการและแนวทางของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน มีการเชื่อมโยงและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับภายนอกมากขึ้น

อภิปรายผล

ศักยภาพทางวัฒนธรรมของชาวปกากะญอเป็นเรื่องละเอียดอ่อนที่ต้องใช้เวลาในการศึกษาเรียนรู้จดจำและลงมือปฏิบัติเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจจากประสบการณ์หรือสิ่งปรากฏสู่ความคิดความเชื่ออันเป็นฐานรากของวัฒนธรรม ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้สามารถจำแนกได้เป็น 3 ลักษณะด้วยกัน คือ

1. ศักยภาพทางวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตบนพื้นฐานของปัจจัยสี่ แม้ว่าชุมชนปกากะญอจะยังคงความสามารถในสืบทอดองค์ความรู้และวิธีการในการจัดการอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และการรักษาโรคหรือการดูแลสุขภาพไว้ได้ก็ตาม แต่การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมภายนอกย่อมส่งผลต่อกระบวนการภายในชุมชนอยู่บ้าง

1.1 ด้านที่อยู่อาศัย จากการเปลี่ยนแปลงวัสดุซึ่งจะนำมาใช้สร้างบ้านหลังใหม่หรือซ่อมแซมบ้านและการจัดพื้นที่ใช้สอยในตัวบ้านให้สอดคล้องกับการที่ลูกหลานซึ่งไปทำงานหรือเรียนหนังสือนอกหมู่บ้านนำกลับมาถ่ายทอดความคิดภายในครอบครัว ประกอบกับเมื่อมีการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนซึ่งนักท่องเที่ยวจะต้องพักค้างคืน การมีพื้นที่ส่วนตัวสำหรับนักท่องเที่ยวซึ่งเป็นผู้หญิงเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว บางบ้านจะมีการกั้นห้องที่ด้านล่างของตัวบ้านเพิ่มขึ้นตามแบบบ้านสมัยใหม่ เพื่อจะได้จัดที่นอนให้เพื่อนของลูกหลานหรือนักท่องเที่ยวซึ่งเป็นคนนอกวัฒนธรรมได้สะดวกขึ้น แสดงให้เห็นว่าวัฒนธรรมจากภายนอกที่หลั่งไหลเข้าสู่ชุมชนก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเพื่อยกระดับสภาพทางสังคมให้เป็นที่ยอมรับของคนภายนอก ไม่ให้ถูกมองหรือประเมินว่าเป็นผู้ที่ยังไม่พัฒนา ซึ่งเป็นมายาคติที่ถูกปลูกฝังมาในสังคมไทยและเป็นความขัดแย้งระหว่างผู้คนต่างวัฒนธรรมมาโดยตลอด ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม (Cultural Diffusion Theory) ที่ว่าวัฒนธรรมจะแพร่กระจายไปตามพื้นที่เท่าที่วัฒนธรรมนั้นจะแพร่กระจายได้ในเขตภูมิศาสตร์เดียวกันและยุคสมัยใกล้เคียงกัน ร่วมกับความคิด Franz Boas ที่ว่าการยอมรับวัฒนธรรมทำให้สังคมมีวัฒนธรรมเหมือนกันโดยไม่จำเป็นว่าเพราะมีจุดกำเนิดร่วมกัน นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับทฤษฎีความขัดแย้ง (Conflict Theory) ตามความคิดของ Georg Simmel ที่ว่าความขัดแย้งระหว่างสองฝ่ายแสดงให้เห็นถึงลักษณะความสัมพันธ์ของทั้งสองฝ่ายนั้น ความขัดแย้งเป็นผลมาจากการมีความรู้สึกเข้าข้างตนเองมากกว่าเข้าข้างฝ่ายอื่นซึ่งโดยมากเกิดขึ้นเพราะพฤติกรรม หรือคุณลักษณะทางสังคมของแต่ละฝ่ายมีความสำคัญเหนืออีกฝ่ายหนึ่ง

1.2 ด้านเครื่องนุ่งห่ม ผู้หญิงในหมู่บ้านจะมีความสามารถในการทอผ้าและผลิตเครื่องนุ่งห่มต่างกันอย่างชัดเจน โดยที่ผู้หญิงในช่วงอายุที่อายุ 35-40 ปีขึ้นไปจะยังคงมีความสามารถนี้อยู่ แต่กลับหดหายไปจากกลุ่มหญิงสาวรุ่นใหม่ จากการที่คนรุ่นใหม่ต้องออกไปเรียนหนังสือนอกหมู่บ้าน ประกอบกับการที่ผู้คนส่วนใหญ่ในสังคมภายนอกยังยึดโยงอยู่กับความคิดว่า กะเหรี่ยงคือชนกลุ่มน้อยที่ตัดไม้ทำลายป่าเป็นพลเมืองชั้นรองซึ่งไม่มีบทบาทในสังคม และไม่เป็นที่ยอมรับว่ามีความเท่าเทียมกับผู้ที่เป็นคนกลุ่มใหญ่ของประเทศ ทำให้คนรุ่นใหม่ไม่กล้าที่จะแสดงตัวตน ส่งผลให้ในช่วงที่ผ่านมาหญิงสาวรุ่นใหม่เริ่มทอดทิ้งวัฒนธรรมเดิมของตนทีละน้อย

การหวนคืนแนวทางการอนุรักษ์และสืบทอดวัฒนธรรมชาติพันธุ์ที่เริ่มมีขึ้นในระยะหลังเป็นผลจากการให้ความสำคัญกับความหลากหลายทางวัฒนธรรมถูกนำมาใช้ในกระบวนการพัฒนาสังคมมากขึ้น ทำให้เกิดการเรียนรู้ สืบทอดภูมิปัญญา รวมทั้งมีการใช้การสื่อสารเรื่องราวผ่านเทคโนโลยีสารสนเทศ เพื่อแสดงความเป็นตัวตนของปกากะญอให้คนนอกวัฒนธรรมได้เข้าใจและยอมรับมากขึ้น สิ่งที่เกิดขึ้นนี้ มีความสอดคล้องกับทฤษฎีการแพร่กระจายนวัตกรรม (The Diffusion of Innovation) ในส่วนของการที่เด็กรุ่นใหม่ได้เปลี่ยนไปใช้ชีวิตในสังคมสมัยใหม่ซึ่งระบบของสังคมจะเอื้อต่อการรับนวัตกรรมทั้ง ความรวดเร็วและปริมาณที่จะรับ เพราะมีบรรทัดฐานและระบบค่านิยมของสังคมที่สนับสนุน การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ดังนั้นเมื่อมีสิ่งใหม่เข้ามาในสังคมก็จะยอมรับได้ง่าย สอดคล้องกับ ผลการวิจัยของนิติพร ลาตปาละ (Ladpala, N., 2007) ซึ่งพบว่าสังคมและวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลง ชาวบ้านนิยมแต่งกายแบบคนพื้นเมือง หรือใส่เสื้อแบบคนพื้นราบแต่ใส่ผ้าถุงกะเหรี่ยงสะพายย่ามกะเหรี่ยง เป็นของใช้ประจำตัว ส่วนลูกหลานไม่ใส่หรือใช้ของที่เปื้อนผ้าทอกะเหรี่ยง นอกจากมีงานประเพณีในหมู่บ้าน ถึงใส่ชุดกะเหรี่ยงแบบครบถ้วน เนื่องจากลูกหลานมีสังคมของตัวเองมีเพื่อนที่เป็นคนพื้นราบทำให้เกิด ความแตกต่าง จึงอายุที่จะใส่ชุดกะเหรี่ยงหรือใช้ผ้าทอกะเหรี่ยง ในส่วนของการหวนคืนแนวทางการอนุรักษ์ และสืบทอดวัฒนธรรมนั้นสอดคล้องกับทฤษฎีความขัดแย้ง (Conflict Theory) ตามความคิดของ Georg Simmel ที่ว่าความขัดแย้งกับกลุ่มภายนอกจะทำให้เกิดการรวมตัวกันภายในกลุ่ม ทำให้กลุ่มมีการ ประสานงานที่ดีและมีผู้นำเกิดขึ้น นอกจากนั้นยังช่วยให้กลุ่มสร้างของเขตของกลุ่มขึ้นมา

1.3 ด้านอาหาร การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมมีผลกระทบต่อปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต และวิถีประกอบอาหารของชาวปกากะญอ แม้ว่าชาวปกากะญอจะยังคงรักษาชนิดและวัตถุดิบใน พื้นที่มาประกอบอาหารได้เหมือนที่ผ่านมาก็ตาม แต่เมื่อเส้นทางเข้าสู่หมู่บ้านมีความสะดวกมากขึ้นทำให้ ชาวบ้านสามารถเดินทางเข้าไปในตัวเมืองเพื่อซื้อหาสินค้าและอาหารได้ง่ายขึ้น ประกอบกับการรับและ แลกเปลี่ยนวัฒนธรรมด้านอาหารจากกลุ่มชาติพันธุ์อื่นที่อยู่ใกล้เคียงบ้าง หรือจากลูกหลานที่ไปเรียนหนังสือ หรือทำงานนอกหมู่บ้าน จึงเกิดการดัดแปลงวัตถุดิบที่ใช้ประกอบอาหารไปบ้าง แสดงให้เห็นถึงการยอมรับ ความแตกต่างทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นและแผ่ขยายไป ขณะเดียวกันการนำเสนอความคิดเห็นบางประการ ของนักท่องเที่ยวผ่านงานเขียนหรือสื่อสารสนเทศ อาจทำให้เกิดความไม่เข้าใจในวัฒนธรรมที่แท้จริงได้ เช่น ความเข้าใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่ออาหารบางชนิดเช่น ข้าวเบอะ ย้ายอดมะขาม ว่าเป็นอาหารที่แสดง ถึงความเป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอ ทำให้นักท่องเที่ยวคนอื่นที่เดินทางเข้ามาภายหลัง มีความต้องการที่จะได้ชิมบ้าง ทั้งที่เจ้าของวัฒนธรรมคิดว่าเป็นเพียงอาหารประทังชีวิตที่มักจะทำขึ้นใน ยามขาดแคลนเท่านั้น ไม่ใช่อาหารที่ใช้ต้อนรับแขกผู้มาเยือน แสดงให้เห็นว่าการสื่อสารที่ถูกต้องจะช่วยให้ เกิดการยอมรับความแตกต่างทางวัฒนธรรมโดยไม่ก้าวล่วงจนเกินขอบเขตและก่อให้เกิดผลเสียไม่ได้

ลักษณะเช่นนี้มีความสอดคล้องกับทฤษฎีการแพร่กระจายนวัตกรรม (The Diffusion of Innovation) ที่ว่านวัตกรรมที่ยอมรับได้ง่ายจะมีลักษณะ 1) ได้ประโยชน์มากกว่าของเดิมที่เข้ามาแทนที่ 2) สอดคล้องกับวัฒนธรรมในสังคมที่จะรับ 3) ไม่มีความสลับซับซ้อนมากนัก 4) สามารถแบ่งทดลองครั้งละ น้อยได้ และ 5) สามารถมองเห็นหรือเข้าใจได้ง่าย (Observability) นวัตกรรมที่มีลักษณะตรงกันข้ามกับที่ กล่าวมาแล้วนี้ มักจะเป็นที่ยอมรับได้ยาก (Sanyawiwat, S., 1983, pp.43-44)

1.4 ด้านยารักษาโรค การเปลี่ยนแปลงสู่ความทันสมัยของชุมชนปากเกาะญอและการที่ได้กรุ่นใหม่ต้องออกไปเรียนหรือทำงานนอกหมู่บ้านต่างก็มีผลกระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิตที่เคยเป็นมาอย่างมาก กล่าวคือเด็กกรุ่นใหม่มีความเชื่อมั่นในสมุนไพรน้อยลง ยอมรับยาแผนปัจจุบันทดแทนการใช้สมุนไพรตามภูมิปัญญาเดิม ส่งผลให้ความสัมพันธ์ในครอบครัวและชุมชนลดลง แต่เมื่อมีการเตรียมความพร้อมชุมชนเพื่อรองรับการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ทำให้กระบวนการฟื้นฟูและสืบทอดความรู้ด้านสมุนไพรเริ่มปรากฏชัดขึ้นและมีความต่อเนื่องเรื่อยมา

ปรากฏการณ์เช่นนี้มีความสอดคล้องกับทฤษฎีความขัดแย้ง (Conflict Theory) ในส่วนของการสืบสานองค์ความรู้และภูมิปัญญาด้านสมุนไพรเพื่อนำเสนอต่อบุคคลภายนอก และกระตุ้นความสนใจของคนในชุมชนให้กลับมาสนใจ จากการเริ่มกระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนซึ่งความขัดแย้งระหว่างวิถีการรักษาด้วยองค์ความรู้เดิมกับแนวคิดในการรักษาสุขภาพด้วยยาแผนปัจจุบันช่วยจัดระบบและประสานทรัพยากรต่างๆ ทางสังคมเสียใหม่ รวมทั้งสอดคล้องกับทฤษฎีการแพร่กระจายนวัตกรรม (The Diffusion of Innovation) ในส่วนของการยอมรับการท่องเที่ยวโดยชุมชนเข้ามาเป็นแนวทางในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและการสื่อสารกับผู้คนต่างวัฒนธรรม ซึ่งต้องมีการปรับตัวของชาวบ้านเพื่อเตรียมความพร้อม ทั้งการสำรวจศักยภาพชุมชน การจัดการความรู้ การสื่อความหมาย การนำเสนอ การยอมรับวิถีการใหม่จากองค์กรที่เลี้ยงหรือสมาชิกเครือข่ายจัดได้ว่าเป็นการยอมรับนวัตกรรมอย่างหนึ่ง

2. ศักยภาพทางวัฒนธรรมในการสร้างความมั่นคงของกลุ่มสังคม ระบบความเชื่อ ศาสนายังคงมีความสำคัญในการยึดโยงผู้คนในสังคมเข้าด้วยกัน แม้จะมีการปรับเปลี่ยนไปบ้างเพื่อตอบสนองวิถีการดำรงชีวิตหรือแสดงความเป็นกลุ่มพวกเพื่อการสนับสนุนหรือลดความขัดแย้งจากสังคมภายนอกก็ตาม แต่ความเป็นตัวตนของคนผู้อยู่กับธรรมชาติโดยการพึ่งพิงอาศัยซึ่งกันและกันยังคงอยู่ในความตระหนักสำนึกของชาวปากเกาะญอไม่ได้เลือนหายไป การกระทำหรือพิธีกรรมบางส่วนที่ไม่ขัดแย้งกับความเชื่อใหม่ที่รับเข้ามายังคงปรากฏให้เห็นได้ แต่การที่คนนอกวัฒนธรรมไม่พยายามทำความเข้าใจระบบความคิดวิถีชีวิตและสังคมที่เปลี่ยนไป ด้วยการตีความปรากฏการณ์ขณะนั้นตามกรอบความคิดของคนนอกอาจทำให้เกิดความเข้าใจผิดและผลกระทบเชิงลบต่อชุมชนได้ เช่น ความคิดว่าชาวปากเกาะญอที่ยอมรับนับถือศาสนาคริสต์ทอดทิ้งวัฒนธรรมเดิมที่ขัดกับความเชื่อใหม่ ทำให้ชาวปากเกาะญอที่ยอมรับศาสนาพุทธปรากฏภาพลักษณ์ในฐานะผู้นรักรัษวัฒนธรรมเดิมไว้ได้อย่างเหนียวแน่น ซึ่งในความเป็นจริงนั้นแม้จะไม่มีพิธีกรรมแบบเดิม แต่ชาวปากเกาะญอที่นับถือศาสนาคริสต์ก็ยังคงใช้โอกาสในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาคริสต์เป็นช่องทางในการอบรมสั่งสอนลูกหลานอยู่อย่างสม่ำเสมอ แม้รูปแบบพิธีกรรมหรือภาพปรากฏของวัฒนธรรมด้านนี้จะเปลี่ยนแปลงไป แต่ระบบความคิด ความเชื่อที่จะยึดโยงสังคมให้อยู่ร่วมกันยังคงดำเนินไปโดยไม่ขาดหาย

ลักษณะเช่นนี้มีความสอดคล้องกับทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม (Cultural Diffusion Theory) กล่าวคือเมื่อวัฒนธรรมแพร่กระจายไปและมีปฏิสัมพันธ์กับวัฒนธรรมข้างเคียงที่มีอยู่แล้ว ย่อมมีการเรียนรู้และรับรู้ซึ่งกันและกัน จากการยืมวัฒนธรรมในช่วงแรกเป็นการรับไว้เป็นของตน กระบวนการและปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมมีหลายลักษณะ ในกรณีที่วัฒนธรรมมีคุณลักษณะใกล้เคียงกันพอยอมรับซึ่งกันและกันได้ ปฏิสัมพันธ์จะอยู่ในรูปแบบสันติวิธี แต่ปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมอาจมีลักษณะของความขัดแย้ง ถ้าวัฒนธรรมสองชุดมีความแตกต่างกัน ไม่สามารถปรับรับหรือยอมรับกัน และต่างฝ่ายต่าง

ไม่ยอมให้อีกฝ่ายหนึ่งครอบงำ นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับทฤษฎีปรากฏการณ์นิยม (Phenomenon Theory) ในส่วนของความคิดว่ามนุษย์จะเป็นผู้สร้างบริบทหรือสภาวะการณ์ขึ้น โดยที่ตนเป็นส่วนหนึ่งของสภาวะการณ์หรือระเบียบสังคมแล้วจึงใช้สิ่งต่างๆ เหล่านั้นร่วมกันโดยการใช้ฉันทามติ คือ การพิจารณา รับฟังแนวคิดและข้อเสนอของทุกคนเพื่อให้แนวคิดที่ได้มาจากการยอมรับจากกลุ่มสมาชิกส่วนใหญ่ในกลุ่ม เพื่อต้องการความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในกลุ่ม

3. ศักยภาพทางวัฒนธรรมในการปรับตัวเข้ากับธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมหรือนิเวศวัฒนธรรม ทำให้เกิดการตีผิดทั้งที่เป็นมิดตัดไม้ มิดตายหญ้า มิดชอฯ เนื่องจากมิดที่มีจำหน่ายตามท้องตลาด ไม่เหมาะกับการใช้งานและไม่คงทน หรือหากเครื่องมือที่มีอยู่เกิดชำรุดก็สามารถซ่อมแซมให้ใช้งานได้ต่อไป นอกจากนี้จะใช้ในการทำมาหากินแล้วส่วนหนึ่งยังเป็นสินค้าที่นักท่องเที่ยวต้องการอีกด้วย

4. การจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมโดยชุมชนปกาเอะญอในจังหวัดแม่ฮ่องสอน มีจุดประสงค์ เพื่อให้ผู้ประกอบการธุรกิจนำเที่ยวและนักท่องเที่ยว ซึ่งเป็นคนนอกวัฒนธรรมได้เข้าใจและยอมรับความคิดเห็น ความเป็นไปของชุมชนด้วยกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ผ่านการสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดเห็น และการทดลองปฏิบัติในสถานการณ์จริง ผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยวบนพื้นฐานของวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งมีความแตกต่างกันตามบริบทพื้นที่ วิถีความคิด วิถีชีวิต ซึ่งการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม โดยชุมชนนั้น มีความสอดคล้องกับปฏิญญาสากลว่าด้วยความหลากหลายทางวัฒนธรรมขององค์การยูเนสโก (The UNESCO: Universal Declaration on Cultural Diversity) ที่เสนอให้ทุกประเทศ มีการดำเนินการและยอมรับในเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์

จากความพยายามที่จะใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจตามแนวนโยบายของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งเป็นการมองในภาพรวมไม่ครอบคลุมรายละเอียดและความแตกต่างตามบริบทพื้นที่ เมื่อหน่วยงานภาครัฐนำมาสร้างเป็นแนวทางการดำเนินงานในแผนพัฒนาการท่องเที่ยวอาจก่อให้เกิดความสับสนและสร้างความขัดแย้งในแนวทางปฏิบัติได้ในประเด็นต่อไปนี้

1. การบริหารจัดการข้อมูลการท่องเที่ยวในระบบสารสนเทศสำหรับนักท่องเที่ยวได้สืบค้นเพื่อเตรียมตัวเดินทางท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมนั้น หากไม่ได้รับข้อมูลจริงจากผู้คนในพื้นที่ที่เป็นผู้รู้ ประชาชนชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างแท้จริง ย่อมเกิดความผิดพลาดคลาดเคลื่อนในการนำเสนอข้อมูลเพื่อการท่องเที่ยวได้ ทั้งยังอาจก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างนักท่องเที่ยวกับชุมชนเจ้าของพื้นที่ได้เช่นกัน ซึ่งสอดคล้องกับข้อเสนอแนะของ Cork (1996) ว่า 1) ต้องให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วม 2) ต้องให้ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมแก่นักท่องเที่ยว 3) มีการวางแผนและการบริหารจัดการการท่องเที่ยวอย่างระมัดระวังทั้งในแง่สภาพแวดล้อมและในแง่ความรู้สึกทางสังคม

2. การนำภูมิปัญญาดั้งเดิมมาพัฒนาเป็นสินค้าท่องเที่ยวและของที่ระลึก รวมถึงการสนับสนุนการเสริมสร้างบรรยากาศการลงทุนในกิจกรรมการท่องเที่ยวใหม่ๆ โดยเฉพาะการท่องเที่ยวภายในชุมชน เป็นไปในลักษณะการสั่งการจากหน่วยงานภาครัฐ ไม่ตอบสนองความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง เป็นการผลักดันผู้คนเข้าสู่ความคิดแบบทุนนิยม ทำลายความเชื่อ กระบวนการคิด วิถีชีวิตของชาวบ้าน และความภูมิใจในวัฒนธรรมเดิมของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ Cascante, Brennan & Luloff (2010) พบว่าเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมจะมีความยั่งยืนได้เนื่องจากชุมชน โครงสร้างความสัมพันธ์ท้องถิ่นจะเพิ่มขีดความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยวของชุมชน ปัจจัยสำคัญที่จะทำให้ชุมชน

มีความเข้มแข็งทั้งภายในและภายนอก คือการเปิดรับทัศนคติ การมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว การแบ่งผลประโยชน์อย่างเป็นธรรมและการยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น

3. รูปแบบการส่งเสริมการท่องเที่ยวที่เป็นอยู่ไม่ส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมระหว่างภาครัฐ ภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในการบริหารจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว การกำหนดนโยบายและสนับสนุนด้านการท่องเที่ยวเป็นการกำหนดนโยบายให้พื้นที่ปฏิบัติ โดยใช้มิติการท่องเที่ยว กระแสหลักเป็นเกณฑ์ ในลักษณะของการมอบหมายนโยบายให้แต่ละหน่วยงานหรือชุมชนไปแสวงหาแนวทางปฏิบัติกันเอง เนื่องด้วยแต่ละหน่วยงานในพื้นที่มีความสามารถในการตัดสินใจดำเนินงานต่างกัน ตามกฎของแต่ละกระทรวง การร่วมมือกันในเรื่องบางกรณีจึงไม่อาจทำได้ เพราะเกินอำนาจ ความรับผิดชอบของหน่วยงานพื้นที่ เป็นต้น

ความเป็นไปนี้มีความสอดคล้องกับการศึกษาเรื่องรูปแบบและกลไกการตลาดของเครือข่ายท่องเที่ยว โดยชุมชนจังหวัดแม่ฮ่องสอนระยะที่ 1 (Pakongsup, P. et al., 2010, p.113) ว่าถึงแม้จะมีการศึกษา วิจัยและการพัฒนาในพื้นที่มากมาย แต่การขับเคลื่อนการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน ยังไม่มีจุดหมาย ที่ชัดเจน ปัญหาด้านการจัดการท่องเที่ยวในบางชุมชนไม่สามารถจัดการได้อย่างเป็นระบบ อาจเกิดจาก ศักยภาพของชุมชนเอง การเข้าใจแนวคิดการดำเนินงานที่แตกต่างกันไปและบางส่วนเกิดจากนโยบาย ของภาครัฐที่พัฒนาโดยขาดการร่วมคิดร่วมทำโดยท้องถิ่น ทั้งยังสอดคล้องกับทฤษฎีปรากฏการณ์นิยม (Phenomenon Theory) ในส่วนของการศึกษากระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมโดยชุมชน จากความรู้สึกรู้สึกนึกคิดของสมาชิกในชุมชนปกากะญอทั้ง 6 หมู่บ้าน ภายหลังจากที่มีการจัดการท่องเที่ยว มาแล้วระยะหนึ่งว่าการจัดการท่องเที่ยวที่ทำอยู่เป็นอย่างไร แล้วเปรียบเทียบเรื่องราวของชีวิตก่อนหน้า นั้นกับปัจจุบัน สิ่งที่คาดหวังจะได้จากการจัดการท่องเที่ยวในรูปแบบนี้ พบว่าความคิดเห็นพ้องต้องกัน ของสมาชิกในชุมชนถูกนำมาใช้ในการเปลี่ยนแปลงกระบวนการกลุ่มทางสังคมเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของ การจัดการท่องเที่ยว ซึ่งปรากฏการณ์นี้อธิบายได้โดยทฤษฎีความขัดแย้ง (Conflict Theory) ที่ว่า ความขัดแย้งกับกลุ่มภายนอกจะทำให้เกิดการรวมตัวกันภายในกลุ่ม และจะส่งผลให้กลุ่มมีการประสานงาน ที่ดีและมีผู้นำเกิดขึ้น เพื่อที่จะเพิ่มประสิทธิภาพในการต่อรองหรือจัดการกับฝ่ายตรงข้าม ทั้งยังช่วยจัดระบบ และประสานทรัพยากรต่างๆ ทางสังคมเสียใหม่ โดยที่จุดเริ่มต้นของความขัดแย้งมักจะมาจากรัฐกิจ และผลประโยชน์ระหว่างบุคคล ความขัดแย้งทางเศรษฐกิจและผลประโยชน์ จะนำไปสู่ความขัดแย้งทาง สังคมและการเมืองในที่สุด

ข้อเสนอแนะ

จากการประมวลประสบการณ์การทำวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมีข้อคิดเห็นที่ต้องการเสนอแนะไว้สำหรับการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ และข้อเสนอแนะการวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะเพื่อนำผลการวิจัยไปใช้ มีดังนี้

1.1 การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาปรากฏการณ์เฉพาะพื้นที่ ก่อนที่จะนำผลการวิจัยไปใช้ควร ศึกษาบริบทพื้นที่วิจัยเพื่อทำความเข้าใจวัฒนธรรมของแต่ละชุมชน รวมถึงแนวคิดพื้นฐานเชิงอุดมคติของ การจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมโดยชุมชนว่าความสำเร็จของการจัดการท่องเที่ยวไม่ได้หมายถึงการได้ ผลกำไรจากการลงทุนทางด้านการท่องเที่ยว แต่อยู่ที่การที่ชาวบ้านได้เรียนรู้เข้าใจระบบการทำงานด้วยกัน เกิดความภาคภูมิใจในศักยภาพทางวัฒนธรรมของชุมชนเป็นสำคัญ

1.2 หน่วยงานด้านการพัฒนาควรปรับแนวความคิดการพัฒนาชุมชนจากการทำตามนโยบายและแผนปฏิบัติการจากส่วนกลาง มาเป็นการสนับสนุนให้ชาวบ้านและชุมชนได้ร่วมกันคิดและกำหนดทิศทางการพัฒนาด้วยตนเอง สำหรับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรส่งเสริมให้ชุมชนเข้ามามีบทบาทในการศึกษาวางแผนและพัฒนาศักยภาพทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนอย่างชัดเจนและจริงจัง มีการจัดทำสื่อเสริมความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับศักยภาพทางวัฒนธรรมของชุมชน เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้รับข้อมูลที่ถูกต้อง

1.3 ชุมชนที่มีความสนใจในการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมโดยชุมชนควรศึกษาทำความเข้าใจในหลักการและกระบวนการของการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้ชัดเจนก่อนตัดสินใจว่าควรจัดการท่องเที่ยวภายในชุมชนของตนหรือไม่ ควรมีการประชุมระดมความคิดเห็นหรือจัดทำประชาคมหมู่บ้าน เพื่อจะได้การมีส่วนร่วมและแนวทางการดำเนินงานและความคิดเห็นที่แท้จริงของชาวบ้าน เป็นทิศทางการพัฒนาร่วมกันอย่างชัดเจน

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 สถาบันการศึกษาหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมหรือการท่องเที่ยว ควรจัดให้มีการศึกษาวิจัยที่สนับสนุนการพัฒนาศักยภาพทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ ก่อนการดำเนินการจริง

2.2 สถาบันการศึกษา ควรพัฒนาศักยภาพนิสิต นักศึกษาให้มีความสามารถในการเก็บข้อมูลภาคสนามอย่างเพียงพอที่จะรองรับการศึกษาวิจัยอันจะนำไปสู่การค้นพบทฤษฎีฐานราก (Grounded Theory) เพื่อให้สามารถตอบสนองการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนอย่างทันท่วงทีมากกว่าการวิจัยโดยใช้ทฤษฎีตะวันตกเป็นกรอบแนวคิดหรือยึดมั่นในฐานคิดทางทฤษฎีเพียงอย่างเดียว

References

- Cascante, D. M., Brennan, M. A., & Luloff, A. E. (2010). Community Agency and Sustainable Tourism Development : The Case of La Fortuna, Costa Rica. *Journal of Sustainable Tourism*, 18(6), 735–756.
- Chantavanich, Supang. (2006). **Analysis of Data in Quality Research**. Bangkok : Chulalongkorn University.
- Cork, C. (1996). **Community–Managed Ecotourism : A Feasibility Survey in Phnom Baset, Cambodia**. Master’s Thesis, Canada : University of Calgary Canada.
- Ladpala, Nitiporn. (2007). **Weaving Occupation : A Case Study of Karen Sakor Weaving Groups in Pamolor Village, Mae Sariang District, Mae Hong Son Province**. Master’s Thesis in Education. Chiang Mai : Chiang Mai University.
- Pakongsup, Panot. et al. (2010) **Patterns and Mechanisms of Marketing of Community Based Tourism Networks Phase 1, Mae Hong Son Province**. Mae Hong Son : Local Research Department of Research Fund (TRF).
- Sanyawiwat, Sanya. (1997). **Social Development Theories and Strategies**. Bangkok : Chulalongkorn University.
- Sarobol, Sin. et al. (2003). **Community Based Tourism: Concept and Experience in the Northern Area**. Bangkok : Research Fund (TRF).
- Suansri, Potjana. (2003). **Community Based Tourism Handbook**. Bangkok : The Responsible Ecological Social Tours Project (REST).
- Suthinaragorn, Wandee. (2003). **Qualitative Research: Research of Alternative Paradigms**. Bangkok : Siamparitus.